

Völgyesi Orsolya: Írók, szerepek, stratégiák.

Ráció Kiadó, Budapest, 2010. 240 oldal.

Völgyesi Orsolya új kötete – akárcsak korábbi munkássága – az irodalomtörténeti és a történeti szerep ötvözésének szép példája. Valódi irodalomtörténész, aki leginkább a levéltárban, kéziratárban érzi otthon magát, olyan források között, amelyeket eddig nem, vagy csak ritkán volt szokás irodalmi kontextusban használni. Olyan kérdéseket vet fel, amelyek az irodalomtörténet számára is nagyon hasznosak, ugyanakkor számos olyat is, amelyek inkább társadalomtörténeti relevanciával bírnak, azonban felhasználhatók irodalomtörténeti problémák megoldásához is.

Az irodalom története nem azonosítható pusztán a kitüntetett alkotók és művek diadalútjával. Az irodalomtörténeti kutatásnak nem csupán a remekművek, illetve azok esztétikai megközelítése, de nem is csak a kanonizációs folyamat és annak újraértelmezése lehet a tárgya, hanem mindaz is, ami a kitüntetett alkotások létrejöttét körülveszi. A nem esztétikai és nem kanonizációs célú megközelítésre nálunk eddig kevés példa mutatkozott. A *kultusz kutatás*, amely hirtelen és előzmények nélkül tört be az 1990-es évek végén, hosszú ideig üdítő kivételt jelentett.¹ Az utóbbi másfél évtizedben azonban, ha nem is az előbbihez hasonló hangos sikerrel, de

színre lépett egy másik irányzat, amely ugyan – ellentétben az említett kultusz kutatásokkal – nem szerveződött jól körülhatárolható csoportosulássá, s nem deklarálta előre elméleti alapjait, körvonalai mára mégis jól kirajzolódnak. Az irodalom társadalomtörténeti vizsgálóinak sora ma már igen hosszú, a Kárpát-medence számos vidékén megtalálhatjuk művelőit, akik az írói szerep kialakulásával, elfeledett alkotók életművével foglalkoznak.

Az irodalom nem, vagy nem pusztán esztétikai, hanem inkább társadalom-, mentalitástörténeti, történeti antropológiai megközelítése különösen nagy jelentőségű a 19. század középső évtizedeinek vonatkozásában. Az írói hivatás, valamint az irodalomtudomány és a bölcsészet számos más ága intézményesülésének izgalmas folyamatai zajlanak ekkor. Az olvasás kultúrája is átalakul: ebben az időszakban jönnek létre azok a formák, amelyek az azután következő másfél-két évszázadot is meghatározzák. Ugyanakkor a polgárosodás folyamatának is kitüntetett periódusa ez, az 1820–1850-es években a társadalmi emancipáció különösen intenzív korszakát éli. Völgyesi Orsolya tanulmányai az imént felsorolt szempontokat kivétel nélkül érvényesítik, mindegyikhez van hozzáfűznivalójuk.

A kötetnek, amely tíz év tanulmánytermését szintetizálja, már címe is sokat elárul céljairól, s ígéretéhez mindvégig hű marad: az írói szerep társadalomtörténetileg megragadható

¹ Eredményeinek összefoglalását lásd Takáts József (szerk.) 2003: *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*. Kijárat, Budapest; Kalla Zsuzsa – Takáts József – Tverdota György (szerk.) 2005: *Kultusz, mű, identitás*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

lehetőségeit, különböző stratégiáit mutatja be. (Az egyetlen kivétel az irodalomtörténész Beöthy Zsolt korszakolásáról írott tanulmány, 166–174.) Kerete az *életrajz*, vagy annak bizonyos, jól elkülöníthető szegmensei, a költő, író életének jól behatárolható korszakai. Kazinczy életútjából a vármegyei közgyűlésben eltöltött éveit (1822–1823, 1827), Kölcseyéből az 1832–1836 közötti országgyűlés időszakát, Szinnyei Józsefnek pedig későbbi pályáját meghatározó néhány tanulóévét tárgyalja. Ezzel szemben Bérczy Károly egész pályafutásáról új képet kaphat az olvasó (95–112). Ő a korszak irodalmi életének fontos szereplője, aki kanonizációs szempontból kevésbé értékelhető, pályáivé mégis az irodalom polgárosodásának jellegzetes példája. A polgári környezetből származó névmagyarrító apa (eredetileg Stand), illetve nemesi származású anya gyermekeként saját erejéből sikerül íróként, lapszerkesztőként egzisztenciát teremtenie.

Az életrajzírás azonban nem öncélú tevékenység, hanem az újraértelmezés és az újraértékelés előzetes feltétele.² Az egymáshoz sok szálon kötődő tanulmányok közös vonása, hogy valamilyen nyílt és közéleti és művészi, a magán- és közéleti szerepek kettőssége kerül a középpontba. E szempontból két jól elkülöníthető részre osztható a kötet. Az első részben (*Kazinczy és a vármegyei politika világa*, 13–91; *Kölcsey Ferenc, a politikus*, 95–133) a nemesi származású, és nem mellesleg a kánonban is jó pozíciókkal rendelkező írók közlé-

ti-politikai csatározásai állnak a figyelem középpontjában, illetve az, ahogy ezek egyes alkotásokban lecsapódnak. A második rész az írók (tegyük hozzá, kevésbé ismert és elismert írók) anyagi boldogulását, az irodalmi élet szervező egyéniségeinek túlélési stratégiáit, az irodalmárhivatás kialakulásához vezető út egyes állomásait (Bérczy Károly, Császár Ferenc, a Beöthy család tagjai, Szinnyei József és családja) tárgyalja. A könyv utolsó két dolgozata az irodalom, pontosabban két író, Fáy András és Kuthy Lajos magánéletébe kalauzol. E két tanulmány is kötődik azonban az előzőek néhány mellékszálához, amelyek szociális viszonyokat, családi, társas, baráti kapcsolatokat tárgyalnak.

A szociális viszonyok kimondatlanul is a tanulmányok fontos tartalmi elemét jelentik, így az egyes fejezetek nem kis részben szociálanropológiai kérdéseket is taglalnak. Az 1830-as, s főként az 1840-es évek zárt, kisközösséget (szubkultúrát?) alkotó irodalmi életének rokoni viszonyai, a házasságok és keresztszülővé válások révén létrejövő affinális kapcsolatok és műrokoni összefonódások, a baráti körök, jól szervezett érdekcsoportok, klikkek, valamint rokon- és ellenszenvok, kisebb-nagyobb konfliktusok elevenednek meg a könyv lapjain. Ezzel Völgyesi Orsolya egy nagyon fontos tényre világít rá, mégpedig arra, hogy milyen erősen befolyásolhatják egy szerző társadalmi viszonyai, magánélete, de akár még személyisége is művei utóéletét. Az esztétikai értékítéletek létrejöttében, s így a kanonizáció folyamatában is számos olyan tényező játszik szerepet, amelynek vajmi kevés köze van a jól kicsiszolt esztétikai kategóriákhoz, elvá-

² Vö. Szilágyi Márton 2013: Vannak változások. Az elfeledés és felfedezés műveletei az irodalomtörténetben. *Alföld* (64.) 3. 63–70.

rési rendszerekhez. Mindennek a hatalommal kapcsolatos vonatkozásait sokat fejtegették már,³ a magánélettel összefüggőeket azonban jóval kevesebbet. S ez a kutatási szempont még akkor is számos tanulsággal szolgálhat, ha javarészt olyan szerzők kapcsán alkalmazza Völgyesi Orsolya, akiket ma már nem, vagy alig ismerünk.

Rendkívül érdekes az újraértelmezés és újraértékelés szándékával íródott két esettanulmány, két szorgos, tisztességes, méltatlanul negligált személyről.⁴ Az egyik a derék pozitivistaként emlegetett Szinnyei József indulásáról készült. Szinnyeit sokan szakmában dolgozó, unalmas hivatalnoknak képzeltük a *Magyar írók élete és munkái* című – tegyük hozzá, hogy sokunk által gyakran és haszonnal forgatott –, tizennégy kötetes, gigantikus munkája ismeretében. Ám az alapos kutatómunka egy valóban precíz és grafomán, de őszintén lelkes és odaadó irodalomrajongót, igazi „élvhajhász olvasót” tár elénk hivatásos irodalmárrá válásának folyamatában. Ugyancsak a „leleplezés”, mégpedig a pozitív arculatváltás igényével jött létre a Császár Ferencről írott tanulmány. Róla Szinnyeinél is rosszabb kép élt a kollektív emlékezetben: a konzervatív, aulikus irodalmáré, aki értetlenül áll az új áramlatok, s legfőképpen Petőfi költészete előtt. Völgyesi Orsolya feltárja Császár Ferenc életének más, pozitívan értékelhető mozzanatait, az irodalomszerve-

zőt, a másokat munkához és megélhetéshez juttató lapszerkesztőt fedezi fel számunkra, aki fontos szerepet vitt az 1850-es évek irodalmi életének újjászervezésében. Az ismert személyiségek új oldalait mutatják be a Kazinczy- és Kölcsey-tanulmányok is, a politikai életben hozott döntések és állásfoglalások megismerése az íróról alkotott képet is módosíthatja.

A társadalomtörténet mellett a mentalitástörténet kérdésfeltevésői is helyet kapnak a kötetben. A mentalitás nehezen megragadható kategóriájáról a szerző a társadalom átstrukturálódásai, a mobilitás, illetve a generációk közti törésvonalak, valamint a normaszegések, elhajlások vizsgálata mentén igyekszik némi ismerethez jutni. A dolgozatok között három olyan is van, amelyek ennek fonálára fűzhetőek fel. Elsőként a Beöthy család irodalmi famíliává válásáról szóló munka (137–151), amelyben a nemesi származású, birtokos-kereskedő apa, Beöthy Gáspár három fia, Zsigmond, Károly és László polgárosodását követhetjük nyomon. A szerző mindvégig figyelemmel kíséri a mentalitás változását, állandóan visszacsatolva Beöthy Gáspár reakcióira, valamint az egyes fiúk életstratégiáira, motivációira. Ugyancsak a mentalitás problémáit látjuk kiéleződni a Fáy András és Sziráki Zsuzsanna, valamint a Kuthy Lajos és Kalicza Johanna házasságáról szóló írásokban (187–198; 199–207). Mindkét esetben normaszegés történik: az elsőben magas rangú férfi rangon aluli, ráadásul kiskorú partnerrel él együtt törvénytelen kapcsolatban, a másodikban pedig a házasság rendkívül rövid életűnek bizonyul, az ifjú feleség néhány

³ Egy korábbi hasonló munka: *Per passivam resistentiam. Változatok a hatalom és az írás témájára*. Argumentum, Budapest.

⁴ Mint ahogy tette azt korábban is: Völgyesi Orsolya 2007: *Egy siker kudarcá. Kuthy Lajos pályafutása*. Argumentum, Budapest.

héttel a házasságkötés után, már állapotosan elmenekül férje házából, ahová soha többé nem is tér vissza. Fáy András hosszú ideig nem törvényesíti a viszonyt élettársával, sőt az abból született, s egyébként vállalt gyermeket sem veszi nevére, míg Kuthy nem akar, vagy nem tud magyarázatot adni házasságának kudarcára, s a rendelkezésre álló források sem oldják fel teljesen az utókor kételyeit. Mindkét helyzet a környezet fokozott nemtetszésével találkozik, amely a normák betartásának és betartatásának korabeli gyakorlatára is következtetni enged.

Völgyesi Orsolya könyvének kulcsa – legalábbis a recenzens számára – azonban a feltárt ismeretek mellett elsősorban a forráskezelésében, illetve a felhasznált forrásanyag sokszínűségében áll. A politikus Kölcseyről szóló tanulmányok az író kapcsolatszerzőről, társadalomszemléletéről, ethoszáról számos forrás, így a levelezés és a jegyzőkönyvek mellett a titkosrendőrségi jelentések használatával igyekeznek a kialakult képet árnyalni. Sajátos színfoltját jelenti a kötetnek a Kisfaludy Sándor gazdasági följegyzéseit elemző esettanulmány, amely gazdaságtörténeti vonatkozásai mellett a köznemesi életforma etnográfiai leírásaként is értelmezhető (177–186). A szerző a levéltári és kéziratári források olyan széles tárházát használja, ami kivételesnek számít a magyar irodalomtörténetben – ahogy az is példaértékű, ahogy egy korszak irodalmi életének szereplőit mint mikroközösséget társadalom- és mentalitástörténeti kérdések megválaszolására használja. A források kezelése mintaszerű, amennyiben az interpretáció sosem kívánja

meghaladni a kútfők által meghatározott kereteket, nem magyarázza túl őket, nem visz felesleges szempontokat az elemzésbe, viszont a rendelkezésre álló lehetőségeket mindig kimeríti. A kérdésfeltevés irányát nem túlzó elvárások határozzák meg, a dolgozatok koncepcióját és elméleti irányait a szerző a források adottságai alapján építi fel. Összességében kellő arányérzék és mértéktartás jellemzi forráskezelését és -értelmezését.

Az ismertetés korábbi bekezdéseiben felmerült, hogy noha az irodalomtársadalomtörténete ma már jól körülhatárolható kutatási irányzat, ám szereplői nem olvadnak csoporttá, nem alakítanak ki csoportidentitást, nem termelik ki elméleti textusok özönét. Völgyesi Orsolya azonban jól meghatározható programot valósít meg, pontról pontra, maximális igényességgel.⁵ A maga által taposott ösvényen is jár, a korábbi munkásságában kikristályosodó elvek és értékek hű folytatója.

Mikos Éva

⁵ Vö. Szilágyi Márton 2007: Irodalomtörténet és társadalomtörténet határán. In: Szilágyi Márton: *Határpontok*. Ráció, Budapest, 7–25.